

Οι διανούμενοι και η Εκκλησία κατά την κομμουνιστική περίοδο στη Ρουμανία. Η περίπτωση του πνευματικού κινήματος «η Φλεγόμενη Βάτος»

Α'. Εισαγωγή

Η Φλεγόμενη Βάτος ήταν ένα κίνημα ορθόδοξης πνευματικότητας, το οποίο ενήργησε στις αρχές της κομμουνιστικής περιόδου στη Ρουμανία έχοντας στο κέντρο του μια πνευματική και εκκλησιαστική ελίτ, η οποία είχε ως κύριο σκοπό την προσέγγιση προς τον Θεό μέσα από την ορθόδοξη νηπτική και ησυχαστική παράδοση.

Η ονομασία της ομάδας προέρχεται από το βιβλικό σύμβολο της φλεγόμενης αλλά μη καιόμενης βάτου, την οποία βρίσκει ο Μωσής στους πρόποδες του όρους Χωρήβ («Ο βάτος φλέγεται πυρή, ο δε βάτος ου κατακαίεται» - Έξοδος 3, 2). Η προτίμηση για αυτό το σύμβολο οφειλόταν κυρίως στη μυστικιστική ερμηνεία που δόθηκε σε αυτό το επεισόδιο στην ελληνική και ρώσικη πατερική γραμματεία, από τη μια πλευρά ως σύμβολο της Παναγίας και από την άλλη πλευρά, ως σύμβολο της αδιαλείπτου προσευχής, δηλαδή της νοεράς προσευχής.

Β'. Ιστορικό πλαίσιο

Για την κατανόηση των ιστορικών αιτιών και περιστάσεων, που οδήγησαν στην ανάδυση αυτού του πνευματικού κινήματος, πρέπει να ξεκινήσουμε από την έρευνα των επιπτώσεων των δύο σημαντικών ησυχαστικών κινήματων του 18^{ου} αιώνα, δηλαδή του Παϊσιανισμού και του κινήματος των Κολλυβάδων Πατέρων, κατά τον 19^ο και 20^ο αιώνα στον Ορθόδοξο Ανατολικό χώρο. Οι ιστορικές αλλαγές, που συνέβησαν κατά τον 19^ο αιώνα στον ρουμανικό και στον ελληνικό χώρο επηρέασαν σοβαρά τη φυσική ανάπτυξη του ορθόδοξου μοναχισμού. Πολλά από τα κοινόβια που κληρονόμησαν την ησυχαστική παράδοση του 18^{ου} αιώνα διαλύθηκαν βίαια ή αναγκάστηκαν να οδηγηθούν στην εξορία. Το φιλοκαλικό πνεύμα διαιωνίστηκε σε ορισμένες μονές στη Ρουμανία ή στην Ελλάδα ακόμα και στον εικοστό αιώνα, αλλά όχι με την ίδια ένταση όπως στον 18^ο αιώνα και, δυστυχώς, χωρίς σημαντικές επιπτώσεις στην κοινωνία και ιδιαίτερα στους κύκλους των διανοουμένων.

Η κατάσταση στην τσαρική Ρωσία ήταν πολύ διαφορετική. Η Ρωσική Αυτοκρατορία είχε ήδη περάσει από μια παρόμοια διαδικασία μετασχηματισμού στον πολιτιστικό, κοινωνικό και θρησκευτικό τομέα τον 18^ο αιώνα, ξεκινώντας με τις μεταρρυθμίσεις του Μεγάλου Πέτρου, αλλά έφτασε σε μια εσωτερική σταθερότητα στο γύρισμα του 18^{ου} προς

τον 19^ο αιώνα, η οποία μπόρεσε να διασφαλίσει την ειρηνική ανάπτυξη και την άνθηση ενός αυθεντικού μοναχισμού ησυχαστικής προέλευσης τον επόμενο αιώνα. Η υψηλή πνευματική ζωή των μοναχών από τη μονή Βαλαάμ, αλλά ιδιαίτερα από τη Μονή Όπτινα δεν θα μπορούσε να περάσει απαρατήρητη από ένα ορισμένο μέρος της ρωσικής διάνοησης του 19^{ου} αιώνα. Υπενθυμίζουμε εδώ τους περίφημους Σλαβόφιλους μαζί με άλλες διάσημες μορφές της Ρώσων διανοουμένων: τον Νικολάι Γκόγκολ, τον Ιβάν και τη Ναταλία Kireevski, τον Alexei Khomiakov, τον Φιόντορ Μιχαήλοβιτς Ντοστογιέφσκι, τον Λέων Τολστόι, τον Konstantin Leontief, τον Βλαντιμίρ Solovyonov κ.α. Είναι γνωστός ο αντίκτυπος αυτής της διανοητικής γενιάς πάνω στους Ρώσους θεολόγους της εξορίας του πρώτου μέρους του 20^{ου} αιώνα.

Γ'. Οι διανοούμενοι και η Εκκλησία κατά την κομμουνιστική περίοδο στη Ρουμανία

1. Η σχέση μεταξύ των διανοουμένων και της Εκκλησίας κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου:

Με μια πολύ φτωχή κληρονομιά σ'αυτή την κατεύθυνση από εκείνους που δημιούργησαν τη σύγχρονη Ρουμανία, μερικοί μεσοπολεμικοί στοχαστές ξεκίνησαν μια διαδικασία ανακάλυψης των πνευματικών ριζών των Ρουμάνων, προκειμένου να καθορίσουν την εθνική ιδιαιτερότητα στο πλαίσιο της πίεσης ενός συγχρονισμού στα δεδομένα της νεωτερικότητας και της εδραίωσης της εθνικής ενότητας. Οι κύριες γραμμές αυτού του εγχειρήματος σχεδιάζονται από δύο μεγάλους στοχαστές, τον Νικηφόρο Crainic και τον Nae Ionescu. Λαμβάνει μέρος μετά σ' αυτήν την προσπάθεια μια ολόκληρη σειρά εξαιρετικών νέων, οι οποίοι θα χαράξουν νέες κατευθύνσεις στη ρουμανική κουλτούρα, κυρίως μέσω των δύο περιοδικών, *Gândirea* («Η Σκέψη») και *Cuvântul* («Ο Λόγος»). Ένας τρίτος λόγιος που συγκέντρωσε γύρω του ένα σημαντικό μέρος της νέας γενιάς διανοουμένων ήταν ο Δημήτριος Gusti με τη διάσημη κοινωνιολογική Σχολή του. Τα κύρια ονόματα της μεσοπολεμικής νεάς γενιάς, όπως ο Mircea Vulcănescu, ο Κωνσταντίνος Noica, ο Emil Cioran, ο Mircea Eliade, ο Sandu Tudor και άλλοι χαρακτηρίστηκαν από μια προσέγγιση προς την Ορθοδοξία, στις αξίες της Εκκλησίας, αλλά σταδιακά κάτω από την πίεση της ιστορίας, ο καθένας πορεύτηκε προς τον δικό του δρόμο, στον οποίο η ορθόδοξη πνευματικότητα διαδραμάτισε σημαντικότερο ή μικρότερο ρόλο.

2. Η γενιά της δεκαετίας του '40, των διανοουμένων και των κληρικών από τη «Φλεγόμενη Βάτο», εμφανίστηκε ήδη ως μια ώριμη γενιά, υπεύθυνη και συνειδητοποιημένη με την αξία και τη σημασία της Ορθοδοξίας, όντας προσανατολισμένη προς τη βίωση στη βαθύτερη μορφή της, την ησυχαστική.

Το πλαίσιο στο οποίο διεξάχθηκαν οι δραστηριότητες αυτού του κινήματος, στα πρώτα χρόνια της υπαρξής του, ήταν το μοναστήρι Antim στο Βουκουρέστι. Εδώ συγκεντρώνονταν πολλά και σημαντικά ονόματα της ρουμανικής Ορθοδοξίας όπως ο π. Βενέδικτος Ghiuș, ο π. Δανιήλ Sandu Tudor (ο ιδρυτής του κινήματος), ο π. Σοφιανός Boghiu, ο π. Adrian Făgețeanu, ο π. Αρσένιος Paracios, οι οποίοι υπήρξαν μεγάλοι πνευματικοί του ρουμανικού λαού κατά το δεύτερο ήμισυ του 20^{ου} αιώνα · ο π. Ανδρέας Σκρίμα (ο οποίος αργότερα θα εισέλθει στο συμβουλευτικό όργανο του Οικουμενικού Πατριάρχη Αθηναγόρα), ο π. Πετρόνιος Tănase (μετέπειτα δικαίος της ρουμανικής σκήτης Προδρόμου στο Άγιο Όρος), ο Λεωνίδας Plămădeală (μετέπειτα Μητροπολίτης Τρανσυλβανίας - Αντώνιος), ο Βαρθολομαίος Ανανία (μετέπειτα Μητροπολίτης Κλουζ) και άλλες μορφές διανοουμένων, όπως ο μεγάλος ποιητής του μεσοπολέμου Βασίλειος Voiculescu, ο επιστήμονας αλλά και συγγραφέας Αλέξανδρος Mironescu, ο καθηγητής λογικής Anton Dumitriu, ο βυζαντινολόγος Αλέξανδρος Elian και πολλές άλλες σημαντικές μορφές από τη ρουμανική ιντελιγκέντσια του μεσοπολέμου και της μεταπολεμικής Ρουμανίας. Ίσως η πιο σημαντική προσωπικότητα του ρουμανικού εκκλησιαστικού χώρου, η οποία επισκέφτηκε μερικές φορές αυτό το κίνημα, ήταν ο π. Δημήτριος Stăniloae, καθηγητής της Θεολογικής Σχολής στο Σιμπίου και έπειτα στο Βουκουρέστι.

Οι δραστηριότητες του συλλόγου της Φλεγόμενης Βάτου συμπεριλάμβαναν διάφορες ομιλίες με σημαντικά θεολογικά και πνευματικά θέματα, ακολουθούμενες από συζητήσεις, προσευχές, στοχασμούς, συμμετοχή στις ακολουθίες του μοναστηριού και άλλες έκτακτες δραστηριότητες.

Εάν στην αρχή οι συζητήσεις επιδίωκαν γενικά την εμβάθυνση της ανατολικής ορθόδοξης παράδοσης, σταδιακά αυτές «μετατράπηκαν σε μια αναζήτηση επικεντρώμενη στην επίγνωση της ησυχαστικής παράδοσης»¹.

Κατά τη περίοδο 1946-1948, «στη Μονή Antim, με την έγκριση της Νομαρχίας της Προτεύουσας, με την ευλογία του Πατριάρχη Νικόδημου και υπό την προστασία του ηγουμένου, κάθε Κυριακή απόγευμα, από τις 17.00, έγιναν, «εις το φως της ημέρας», στην αίθουσα της βιβλιοθήκης, δημόσιες ομιλίες με απολογητικό-μυστικιστικό θέμα, όπως: «Ο ησυχασμός», «Ο Ιησούς – Ο Ένσαρκος Λόγος», «Το προπατορικό αμάρτημα», «Η προσευχή της Καρδιάς», «Ο Χριστός ανάμεσά μας», και επίσης, εγκόλπια για τους μεγάλους μυστικιστές της Φιλοκαλίας και άλλα πράγματα»².

¹ Γεωργίου Vasilescu, *Taina Rugului Aprins* [= «Το μυστήριο της Φλεγόμενης Βάτου»], εκδ. Anastasia, Βουκουρέστι, 1999, σ. 10.

² Ο. π., σ. 13.

Προνοητικό ρόλο διαδραμάτισε ο ερχομός του Ρώσου πρεσβυτέρου Ιωάννη Κουλίγιν στις συναντήσεις του συλλόγου, ο οποίος έφερε μαζί του την ησυχαστική παράδοση της περίφημης μονής Όπτινα της Ρωσίας, όντας ένας αυθεντικός φορέας της νοεράς προσευχής. Αυτός την παρέδωσε στα μέλη της «Φλεγόμενης Βάτου» κατά τη διάρκεια των δύο ετών, όταν επισκεφτόταν το μοναστήρι Antim στο Βουκουρέστι (1945-1947) πριν να συλληφθεί και αποσταλεί στη Σιβηρία από τις σοβιετικές αρχές.

Μετά την επίσημη απαγόρευση των δραστηριοτήτων του συλλόγου το 1948, τα μέλη αυτού του κινήματος συναντιούνταν πολλές φορές, σε ένα ανεπίσημο περιβάλλον σε διάφορα σημεία της χώρας, μέχρι τη σύλληψή τους το 1958. Θα απελευθερωθούν κατά την περίοδο 1962-1964, με εξαίρεση ενός από αυτούς, του πατρός Δανιήλ Sandu Tudor, ο οποίος βρίσκει το μαρτυρικό τέλος του στη φυλακή Aiud το 1962.

4. Στο πλαίσιο της κομμουνιστικής καταστολής, πολλές μορφές αυθεντικής κουλτούρας και πνευματικότητας κρυσταλλώθηκαν στον ρουμανικό χώρο. Η γραμματολογία των φυλακών είναι ίσως ένα παράδειγμα. Η θρησκευτική ποίηση αποτέλεσε μια ιδιαίτερα σημαντική πνευματική τροφή για πολλούς διανοούμενους, ιερείς και απλούς ανθρώπους βρισκόμενους σε φυλάκιση, αλλά και για την τόνωση των διανοητικών ικανοτήτων του καθενός, έτσι ώστε οι φυλακές γίνονταν αληθινά Πανεπιστήμια και Ακαδημίες.

5. Στη δεύτερη περίοδο του ρουμανικού κομμουνισμού (1965-1989) οι διανοούμενοι είχαν τη δυνατότητα της μερικής έκφρασης των αληθειών που ασπάζονταν στο κοινό, διαδίδοντας τις ιδέες τους μέσα από βιβλία και σε ορισμένες ιδιωτικές συναντήσεις (Κωνσταντίνος Noica), πανεπιστημιακά μαθήματα (Ιωάννης Alexandru) ή εκθέσεις τέχνης (Horia Bernea).

Δ'. Η σπουδαιότητα του κινήματος της «Φλεγόμενης Βάτου»

1. Το κίνημα που ιδρύθηκε στο μοναστήρι Antim έχει όλα τα στοιχεία ενός κινήματος πνευματικής αναγέννησης μετά από μία ανάλυση σύμφωνα με τα κριτήρια που προσδιορίζει ο Άγγλος θεολόγος Andrew Louth για άλλα πνευματικά κινήματα του παρελθόντος: α'. Η επιστροφή προς τους Πατέρες. β'. Η έμφαση στην προσευχή της καρδιάς (ησυχασμός). γ'. Ο ρόλος της πνευματικής πατρότητας.

2. Στη μονή Antim υπήρχε μια φυσική προσέγγιση της **διανόησης** προς την **Εκκλησία**. Επίσης, η «Φλεγόμενη Βάτος» μπορεί να θεωρηθεί μια συνάντηση μεταξύ της ρουμανικής κουλτούρας και του ορθόδοξου μυστικισμού. Ένα προηγούμενο για τη «Φλεγόμενη Βάτος» μπορεί να βρεθεί στο μεσοπολεμικό Παρίσι, όπου οι ορθόδοξοι θεολόγοι της ρωσικής εξορίας πραγματοποιούσαν μία πολύ γόνιμη ιεραποστολική δράση και για τους

ορθοδόξους αλλά και για τους ετεροδόξους. Παρόμοια παραδείγματα μπορούν να παρατηρηθούν και αργότερα στον Ορθόδοξο χώρο, όπως αυτό του κύκλου που σχηματίστηκε γύρω από τον Έλληνα λόγιο Δημήτριο Κουτρομπή στην Αθήνα της δεκαετίας του '60.

3. Δημιουργήθηκε εδώ ένα **ρεύμα ησυχαστικής πνευματικότητας**, το οποίο εντάσσεται οργανικά στην ιστορία της Ορθόδοξου Εκκλησίας της Ρουμανίας, μεταξύ άλλων οροσήμων, όπως αυτό του Αγίου Παΐσιου Βελιτσκόφσκι στον 18^ο αιώνα και του Αγίου Καλλινίκου της Τσερνίκας τον 19^ο αιώνα.

4. Υπήρχε μια πνευματική σχέση με **άλλα ησυχαστικά κέντρα** της Ορθόδοξης Ανατολής:

α. Με το **Άγιον Όρος** λαμβάνοντας υπόψη το ταξίδι το οποίο έκανε το 1929 ο νέος συγγραφέας και δημοσιογράφος Sandu Tudor, ο ιδρυτής της «Φλεγόμενης Βάτου».

β. Με τη **μονή Όπτινα** της Ρωσίας εξαιτίας του ερχομού του Ρώσου πρεσβυτέρου Ιωάννη Κουλίγιν στο μοναστήρι Antim.

5. Με την εμβάθυνση του ορθόδοξου τρόπου ζωής και μάλιστα, στο υψηλότερο επίπεδο, σε μια εποχή όπου ο αθεϊσμός έγινε το επίσημο δόγμα του κράτους, το κινήμα της «Φλεγόμενης Βάτου» μπορεί να θεωρηθεί ως μια σημαντική στιγμή **πνευματικής αντίστασης** κατά του κόκκινου ολοκληρωτισμού, χωρίς όμως αυτή η ομάδα να επιδιώκει πολιτικούς στόχους στις δράσεις της. Επιπλέον, η συνάντηση όλων των αναφερόμενων χαρακτηριστικών στη «Φλεγόμενη Βάτο» δίνει έναν μοναδικό χαρακτήρα στη ρουμανική ομάδα μέσα στον ανατολικό ευρωπαϊκό χώρο.

6. Μετά την απελευθέρωση των μελών της από τις φυλακές, η φωτιά της «Φλεγόμενης Βάτου» εξαπλώθηκε στη ρουμανική επικράτεια, με διακριτικό τρόπο, ιδίως μέσω των πνευματικών πατέρων του κινήματος οι οποίοι είχαν μετέπειτα έναν σημαντικό αριθμό πνευματικών παιδιών. Έτσι, εξαιτίας της πνευματικής πατρότητας, οι πνευματικές συνέπειες αυτού του κινήματος γίνονται αισθητές και σήμερα στην Ορθόδοξη Εκκλησία της Ρουμανίας.